

ŽARNOV

Žarnov, mlecí alebo drviaci kameň, môže na prvý pohľad pôsobiť ako obyčajný kus kameňa, v skutočnosti však predstavuje významný doklad každodenného života a technických schopností našich predkov. Slúžil predovšetkým na mletie obilného zrna na múku, ktorá bola základom prípravy mnohých potravín. Múka sa nevyužívala iba na pečenie chleba, ale aj na prípravu kaší, placiek a ďalších jednoduchých pokrmov. Spracovanie obilnín preto patrilo k dôležitým činnostiam v každodennom živote poľnohospodárskych spoločností.

Fragment a celý vrchný trecí kameň, Vyšehrad, Opatovce nad Nitrou
(Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, Zberkový fond, Archeológia, e. č. A-11998, A-12838)

Najstaršie formy žarnovov poznáme už z obdobia neolitu, keď sa v Európe začalo rozširovať poľnohospodárstvo a pestovanie obilnín. S rozvojom poľnohospodárstva vznikla potreba zrno ďalej spracovávať a ručný žarnov predstavoval jednoduchý a účinný spôsob jeho rozomieľania. Pri mletí sa zrno vkladalo na spodný kameň a horným kameňom sa pohybovalo dopredu a dozadu. Trením sa zrná

postupne drvili a vznikala múka. Neskôr sa rozšírili rotačné žarnovy, pri ktorých sa horný kameň otáčal okolo osi. Tento spôsob mletia bol účinnejší a postupne sa stal významným technologickým riešením najmä v dobe železnej a v ďalších obdobiach. Ručné žarnovy však pretrvali veľmi dlho a v niektorých oblastiach boli súčasťou roľníckych domácností ešte začiatkom 20. storočia.

Na výrobu žarnovov sa používali najmä tvrdé a odolné horniny, ktoré dokázali znášať dlhodobé používanie. Kvalita použitého kameňa mala významný vplyv na funkčnosť a životnosť nástroja. Vhodná surovina pritom nemusela pochádzať priamo z okolia sídliska. Archeologické nálezy ukazujú, že kvalitný kameň

sa mohol získavať aj zo vzdialenejších oblastí a hotové alebo rozpracované žarnovy sa následne mohli distribuovať na iné sídliská. Rozdiely v používaných horninách tak môžu vypovedať aj o kontaktoch medzi jednotlivými komunitami a o organizácii výroby.

Hoci hlavnou funkciou žarnovu bolo spracovanie obilného zrna, jeho využitie mohlo byť širšie. Kamenné mlecie a drviace nástroje sa mohli používať aj na spracovanie iných materiálov, napríklad minerálov či farbív. Osobitný význam mali minerálne pigmenty, ako napríklad oker, ktoré mohli slúžiť na maľovanie,

zdobenie predmetov a keramiku alebo na rôzne formy osobnej a symbolickej výzdoby. O spôsobe využívania žarnovu môžu archeológom veľa napovedať aj stopy zachované na jeho pracovných plochách či zvyšky spracovávaných materiálov.

Spodný a vrchný trecí kameň žarnova z Hradca z neolitu s farebnými hlinkami
(Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, Zbierkový fond, Archeológia, e. č. A-157, A-158)

Predmetom záujmu je aj ďalšie využitie žarnovu po tom, ako prestal plniť svoju pôvodnú funkciu. Opotrebovaný alebo poškodený kameň nemusel byť vyhodený. Jeho časti mohli byť ďalej využité napríklad pri stavbe pecí a vykurovacích zariadení, v opevneniach a stavebných konštrukciách alebo pri zakrývaní obilných jám.

Pri archeologickom výskume preto nie je dôležitý iba samotný žarnov, ale aj jeho nálezový kontext, materiál, tvar, opotrebenie a stopy po používaní. Jeden predmet mohol meniť svoju funkciu – pôvodne mohol slúžiť na mletie obilia

Fragmenty žarnovov sa nachádzajú aj v studniach, cisternách, hrobch a ojedinele v kamenných cestách. Niektoré nálezy zo studní a hrobov môžu súvisieť aj s rituálnym konaním, ich význam však nie je vždy možné jednoznačne určiť.

a neskôr na drvenie iných materiálov, alebo ako stavebný prvok. Miesto, na ktorom bol žarnov nájdený, preto nemusí byť totožné s miestom, kde bol pôvodne používaný.

Fragment stredovekého žarnova vľavo. Obvyklý tvar fragmentu napovedá o zámernom lámaní. Pochádza z Vyšehradu.
Vpravo trecí kameň z neolitu z neznámej lokality na ktorom je vidieť obrúsenú plochu
(Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, Zbierkový fond, Archeológia, e. č. A-12000, A-655)

Žarnov tak predstavuje viac než len jednoduchý nástroj na mletie obilia. Je významným archeologickým prameňom, ktorý nám umožňuje lepšie pochopiť spôsob obživy, technické znalosti, hospodárske vzťahy aj každodenný život minulých

spoločenstiev. Každý zachovaný žarnov alebo jeho fragment môže byť súčasťou príbehu o ľuďoch, ktorí ho vyrobili, používali a napokon odložili či využili na iný účel.

2026 © Hornonitrianske múzeum v Prievidzi
Spracovala: Mgr. Martina Jelačičová
Fotografie: Mgr. art. Norbert Bíreš

ZDROJE:

BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha : Academia, 2005. 359, [16] s. ISBN 80-200-1340-7.

DANIELISOVÁ, Alžbeta - MANGEL, Tomáš - DRNOVSKÝ, Václav. Kamenné rotační mlýny a jejich význam v době laténské. In *Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. ISSN 1213-1628, 2011, č. 12, s. 67-71.

PRIŠŤÁKOVÁ, Michaela. Žarnov ako ukazovateľ života a zániku. Postdepozíčné procesy, metóda výskumu a ich vplyv na kartografickú analýzu na príklade lokalít Valy u Mikulčíc a Pohansko u Břeclavi. In *Studia Archaeologica Brunensia*. ISSN 1805-918X, 2021, roč. 16, č. 1, s. 113-132.

REPKA, Dominik - BORZOVÁ, Zuzana - BLAHOVÁ, Stanislava. Kamenný žarnov z Oponického hradu a úvahy o funkcii mlecích zariadení na stredovekých a novovekých hradoch. In *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*. ISSN 0560-2793, 2021, roč. 68, č. 1, s. [135]-151.

VALASEKOVÁ, Enikő. Rotačné mlynčeky a ich úloha v poľnohospodárstve včasného stredoveku. In: BORZOVÁ, Zuzana (ed.). *Interdisciplinárne o poľnohospodárstve včasného stredoveku na Slovensku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-558-0811-6, s. 109-158.